

Одне літо у Малому Приколі

До 140-річчя перебування на Сумщині Ф. Достоевського

Федір Михайлович зайшов до кімнати і, загадково поглянувши на дружину, мовив:

— Люба моя, до дачі в Старій Русі ми немов би прикипіли, тепер, мабуть, настав час змінити обстановку, поїхати в село до твого брата Івана Григоровича і відпочити там нинішнього літа, хоча воно для мене й буде напруженим — треба ж видавати чергові номери «Щоденника письменника». Але вже незручно відмовляти родичу, скільки запрошує в гості.

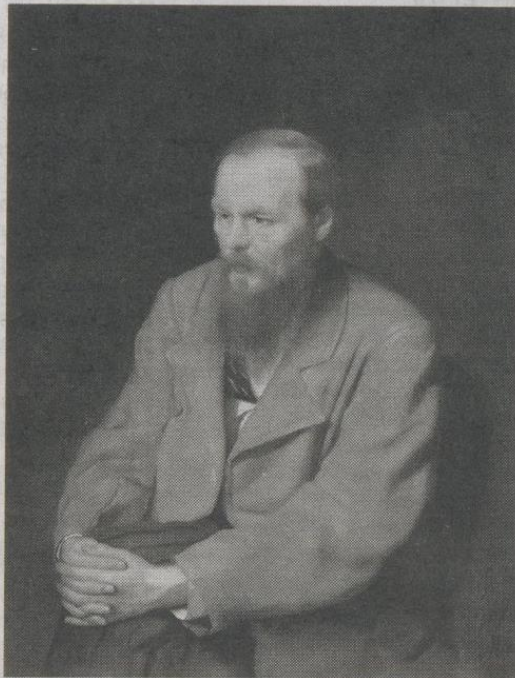
Ганна Григорівна з посмішкою поглянула на чоловіка:

«Не сумнівайся, цей вибір буде вірним. Іван казав, що в його маєтку вже все налагоджене, чекають нас там. Зваж і на те, що літо обіцяє бути спекотним. Ми ж у Петербурзі не витримаємо. Піді дітям повідомлю радісну новину». І поспішила до вітальні, щоб ознайомити дитвору з рішенням батька.

Для Федора Достоевського цей відпочинок був необхідним. Хоча й дещо відступили недуги, але в галасливій столиці ніяк не зміцниш здоров'я, тож треба виїхати в далеку дорогу, щоб побути далі від спеоти.

Так родина великого письменника й мислителя Ф. Достоевського вирушила того далекого 1877 року до нашого краю, в село Малий Прикіл тодішньої Курської губернії, нині Краснопільського району Сумської області, де їх родич придбав садибу і займався господарством, проводив вільний час, відпочивав на лоні природи.

«Він (чоловік) вирішив прийняти запрошення мого брата і провести все літо в селі», — писала Ганна Григорівна

Ф. М. Достоевський

ського. Намагався купатися у ставку, потім повагом походжав доріжками під прохолодними деревами, зупинявся в маленькому садку, який розпочинався відразу за будинком, що розташувався на пагорбі. Нерідко Федір Михайлович присідав на лавці в альтанці та все щось роздумував. Потім прямував до великого саду, де вже зав'язувалися яблука, і ось-ось їх можна було скуштувати. Зачаровували ліси, які простяглися неподалік садиби І. Сніткіна. Там росли липи, дуби, берези; стояла тиша, і вона спонукала письменника до творчих роздумів.

Прогулянки тривали також з четвертої години дня до п'ятої. Опісля він йшов

завжди намагався з родиною з'їздити на богослужіння до церкви, що була в сусідньому селі Криничне, помолитися, поставити свічки за упокій ближніх, до обраних ікон; тим, хто просив милостиню, ніколи не відмовляв. Коли під'їжджали до церкви гості з Малого Приколу, то йшло багато людей подивитися на них. Криничне було більше за Малий Прикіл, там розташувалося 72 двори, мешкало 417 осіб. Крім церкви, тут діяла школа, працював вапняковий завод.

Кожна доба для письменника була на вагу золота. Щоб дотримуватися графіка випуску «Щоденника...», він навантажував роботою дружину, яка переписувала відредаговані сторінки і готувала їх для відправки до Петербурга. Пошта працювала у Миропіллі, куди возили написане, а звідти забирали листи, газети, журнали, книги, що надходили на адресу Ф. Достоевського. У своєму посланні від 20 червня до складача друкарні М. О. Александрова Федір Михайлович повідомляв: «Пишу Вам з садиби Малий Прикіл, в 10 верстах від заштатного містечка Миропілля... Надсилаю «Главу першу» за травень-червень... Я прибуду до Петербурга не раніше як до 2-го липня. Буду надсилати безперервно у міру накопичення». У листі від 24 червня повідомляє друкарню, щоб чекали главу другу, а згодом відправить і третю. Він завжди просив складача бути уважним при наборі, коректурі, а головне, щоб випуск вийшов у світ без затримок, і постійно нагадував свою адресу: «Прошу у разі чого-небудь ... написати мені сюди: в місто Миропілля Курської губернії, Фед. Мих. Достоевському».

неділю я ходив обідати до Федора Михайловича. Всі вони приїхали в Петербург... провели все літо в селі Курської губернії та залишились у захопленні від сільського життя». У цьому листі Олександр вказує, що Ганна Григорівна повідомила про припинення у 1878 році випуску «Щоденника письменника» через те, що термінова робота дуже виснажує Федора Михайловича. А для праці над новим великим романом «Брати Карамазови», який остаточно визрів у Малому Приколі, потрібні значні фізичні і моральні сили.

Переглядаємо копію малюнка села Малий Прикіл, який зберігається у Літературному музеї Інституту російської літератури (Пушкінський будинок). Він надісланий у 1890 роках сином І. Сніткіна — Григорієм — тітці Г. Г. Достоевській. Вправним художником передана мальовнича картина. Внизу видніється ставок, обсаджений вербами, його гребля частково обнесена огорожею, зліва, на високому березі, розташувалися будиночки.

То було в минулому, нині цього вже немає. З карт зникло навіть село. Люди, які мешкали тут, переселилися в інші населені пункти. Колись можна було ще помітити деякі обриси Малого Приколу, а тепер і їх немає. Та й зовсім мало збереглося матеріалів про життя села того часу. Дещо збрала для свого архіву колишня завідувачка бібліотекою сусіднього села Тур'я Ніна Станіславівна Сумцова, яка разом з сільським активістом, покійним чоловіком Олексієм Григоровичем, записувала свідчення людей про відвідини Ф. Достоевським Малого

агрономом, закінчив Петрівську сільськогосподарську академію в Москві, тепер на практиці закріплював здобуті знання. У маленькому селі він побудував невеликий дім, впорядкував навколишню територію, подбав, щоб неподалік був ставок з міцною греблею. Він розділяв населений пункт, але це не стало завадою для спілкування з його жителями, яких на той час там у 27 дворах мешкало 104 особи. Всі в основному були зайняті роботами в полі, доглядали худобу, частина трудилася на панському винокурному заводі.

З високоосвічений інтелігентом Іваном Сніткіним письменник перебував у добрих відносинах, свого часу фінансово, а особливо порадами, допомагав йому. Як згадує Ганна Григорівна, брат добре знав про відоме студентське заворушення в Петрівській академії. Він часто ділився вдома своїми спогадами, згадував приятелів, які брали участь у політичному русі інтелігенції (різочинців), виступали за зміну тогочасного режиму. Ці розповіді Федір Михайлович використав при написанні роману «Біси», один з його образів навіть схожий на І. Сніткіна.

І ось тепер нова зустріч з Іваном та його родиною. Виїхали з Москви 19 травня і вже через дві доби залізницею дісталися до станції Коренево, потім кіньми проїхали через міста Суджу, Миропілля, ще треба подолати десять верст до Малого Приколу. Перед Федором Михайловичем відкрилася мальовнича картина присільського краю. Він зачарованими очима розглядав луки, переліски, людські житла. Письменник згадав одну із зустрічей в Петербурзі з художником К. Трутовським, який говорив, що любив проводити вільний час у Попівці Курської губернії. «Там села, оточені садами, а за садами – ставки, за ставками – ліси, все потопає в зелені». Село ж Попівка недалеко від Малого Приколу. «Правду говорив мені Костянтин, тут дійсно первозданна краса», – мовив Федір Михайлович до дружини. І згодом вже обійми родичів, ширі бесіди.

Літня пора була сприятливою для поліпшення стану здоров'я Ф. Достоев-

до своєї кімнати і розписати план. Потрібно було випустити черговий літній номер «Щоденника письменника». Ф. Достоевський мав вже його чіткий план і тому намагався чергові сторінки писати швидко, боячись втратити той чи інший факт. Йому ніхто не заважав, і він згадував бесіди з жителями Малого Приколу, їх думки з того чи іншого питання. А ті розмови стосувалися багатьох тем. Письменник цікавився ставленням селян до подій у світі, особливо російсько-турецької війни, чи справедлива вона, які будуть її наслідки. Враження від таких стосунків знайшли відображення у «Щоденнику». Про ці зустрічі він любив оповідати дружині. Приходив до неї в спальню, розповідав про почуте і побачене. Могли розмовляти з Ганною Григорівною до ранку. Вона стенографувала розповіді, а заодно глибше пізнавала внутрішній світ чоловіка.

Робочий ритм у Федора Михайловича був постійний. Як зазначали у своїй книзі «Таємне життя Достоевського...» К. і Т. Енко, письменник ніколи спішно не виходив до сніданку, хоча й пізно лягав відпочивати. І у Малому Приколі він дотримувався такого режиму. Найбільш продуктивно працював у нічний час, при двох свічках, коли скрізь було тихо, бо не любив сторонніх звуків. Вранці, після короткого сну, до домочадців виходив у піджаку і краватці. На ньому все було чистим – йому не подобалося, коли на костюмі виднілися плями. Завжди пив підсолоджений міцний чай. У вечірній час йому готували дві склянки, а потім третю він забирав із собою до кімнати.

За спогадами правнука Дмитра, дід був солодкоїжкою, а ще любив палити. Його діти готували тютюн, набивали ним цигарки. У кишенях завжди знаходилися пастила, родзинки, горіхи та солодоші. Ними все пригощав своїх та малопрікільських дітлахів.

– Як згадували старожили, столичний гість не скупився на подарунки, – розповідала гостям села колишня вчителька М. Г. Леунова. – Особливо був привітним до дітей.

Свого часу спогадами про перебування Ф. Достоевського у селі ділився його житель М. М. Бурсук. Усі знали, що письменник був віруючою людиною. Він

але особисто контролював їх роботу. «Наприкінці червня Федору Михайловичу довелося з села поїхати в Петербург, для редагування і випуску у світ літнього подвійного номера «Щоденника письменника» за травень-червень», – згадує Ганна Григорівна. У північній столиці він пробув до 19 липня. А потім знайомим шляхом, через Москву, добрався до Малого Приколу, де чекала напружена робота. І знову зустрічі, спілкування з родичами Сніткіними, селянами. Вже тоді у нього вимальовувалися герої майбутніх творів, насамперед наступного роману «Брати Карамазови». Перебуваючи «на краю Росії», де була особлива тиша, коли «тиша земля немовби зливалася з небесною», письменник усвідомлював, що його Снегирьов, Дмитро Карамазов, який хотів вивезти Грушеньку подалі, мріють про глибинне село. Саме це і було лейтмотивом роману, над яким Ф. Достоевський розпочав працювати наступного року. Дослідники його творчості вказують на те, що деякі риси характеру І. Сніткіна увійшли в образ Олексія Карамазова. От-таки родич припав до душі Федору Михайловичу!

«Цього літа я об'їздив до чотирьох тисяч верст», – вказував він, і саме відвідини села Малий Прикіл були для нього найбільш привабливими, багатосторонніми. Адже перебування у незнайомому краї збагатили його новими цікавими подробицями з життя селян. У чорновиках письменника нерідко зустрічаються Скотопригонні дороги, якими гнали худобу на ярмарки. Він був упевнений, що і назви сіл Малий Прикіл та Великий Прикіл також пов'язані з пригонами корів, інших тварин. Тут їх збирали докупи – був своєрідний прикіл, а потім погоничі направляли худобу до великих міст, щоб розпродати.

«Літо 1877 року минуло для всієї нашої сім'ї весело і благополучно, – читаємо в епістолярній спадщині дружини письменника. – Ми тільки жалкували, що не могли залишитися в селі й на вересень. Але потрібно було випустити в світ подвійний літній номер, липень-серпень, й ми в кінці серпня повернулися до Петербурга». Це підтвердив у листі до знайомих і родич О. Достоевський: «У

тому Приколі, який був в історичній педагогічній роботі М. С. Миколенко, який живе у сусідньому селі Великий Прикіл. Йому особливо припали до душі розповіді людей про те, що власник маєтку І. Г. Сніткін знайомив односельців з родичем, який шанобливо ставився до них, задушевно бесідував з селянами.

Може пригадати подібні розповіді і голова колишнього колгоспу Іван Олександрович Самус, з яким ми бували у Малому Приколі наприкінці 70-х років минулого століття. Тоді виношувалися плани встановити в селі меморіальну плиту на честь цієї події, але життя стрімко летіло вперед, йшли перетворення в суспільному житті великої країни, і не все вдавалося втілити на практиці.

– Наш край причаровував відомих людей, – повідав І. Самус. – Десять кілометрів звідси розташувалося село Проходи, також нашої сільради. Там минули дитячі і частина юнацьких років відомого актора Михайла Щепкіна. Це було літ на 70-80 раніше від перебування письменника в Малому Приколі.

На пагорбі, з якого колись відкривався краєвид на Малий Прикіл, і нині свіже повітря, дмуть спекотні вітри. Згорі видніється зарослий бур'янами вибалок. Немає доріжок, липових алей, тінистих яблунь. Оглядаючи зримо той далекий в історичному плані відрізок часу, переосмислюючи творчість Ф.М. Достоевського, синтезуючи соціальну, філософську і естетичну концепції його творів, насамперед творів «Брати Карамазови», «Біси», «Злочин і кара», «Бідні люди», мимоволі думаєш: якби склалася доля їх героїв у нинішній ситуації, коли змінився світоглядні позиції, чи сповідував би письменник агресивну політику своєї країни, чи виступив би проти такого нинішнього мракобісся... Хочеться вірити, що славетні люди, і серед них Федір Михайлович Достоевський, зуміли б вибудувати свою толерантну позицію до миролюбності народів, поваги до сусідів, які прагнуть самостійності, гідного життя серед європейської спільноти.

Олександр КОЗИР,
Краснопільський район